

УДК 94:81'246.2(477)"1964/1985"

DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-16-47-64>

THE IMAGE OF THE «SOVIET MAN» IN THE CONTEXT OF THE PROBLEM OF DUAL LANGUAGE DURING THE PERIOD OF «STAGNATION»

ОБРАЗ «РАДЯНСЬКОЇ ЛЮДИНИ» У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ДВОМОВНОСТІ В ПЕРІОД «ЗАСТОЮ»

Інна Демуз,

*доктор історичних наук,
професор, головний науковий
співробітник сектору наукової
бібліографії та*

біографістики,

E-mail: demuz_inna@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

*Національна наукова
сільськогосподарська
бібліотека НААН,*

*вул. Героїв Оборони, 10,
м. Київ-127, Україна, 03127*

Inna Demuz,

*Ph.D. hab. (History), Professor,
Chief Researcher of the Sector of
Scientific Bibliography and
Biography,*

E-mail: demuz_inna@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

*National Scientific Agricultural
Library of the National Academy
of Agricultural Sciences of
Ukraine*

*10, Heroyiv Oborony Str., Kyiv,
Ukraine, 03127*

Галина Січкаренко,

*доктор історичних наук,
професор кафедри
документознавства та
інформаційної діяльності*

E-mail: gsich54@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3292-4681>

*Державний Університет
Телекомунікацій,*

*вул. Солом'янська, 7, м. Київ,
Україна, 03110*

Halyna Sichkarenko,

*Doctor of Historical Sciences,
Professor of Document Science
Department and information
activity*

E-mail: gsich54@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3292-4681>

*State University of
Telecommunications,*

*7, Solomenska st., Kyiv, Ukraine,
03110*

ABSTRACT

The article highlights the key methods of transforming linguistic and cultural values of an individual, turning him into a «Soviet man» in the context of the problem of bilingualism during the «stagnation» period. The main causes and consequences of the influence of the policy of Russification on the formation of a new personality, its behavior model and self-identification are determined. This was a decisive step in the development of a new supranational community «Soviet people» in the context of the declared course of «unification of nations». It is proved that the language policy had a significant effect on the development of the identity of the population of Soviet Ukraine and became an important method of forming the Soviet person. It was established that along with the Russification of society, the Soviet authorities also used other tools for forming a new worldview of the population. They were especially effective through mass media. Using myths, theses, and ideologues substantiated by Soviet ideologues, the Soviet media carried out a kind of zombification, imposing the necessary ideas on ordinary citizens. In the context of the implementation of the course for the «unification of nations», certain informational messages of the Soviet mass media formed an inferiority complex in certain ethnic groups, which led to a rapid change of the linguistic and cultural traditions of their people to new Soviet ones. It was found that television and the film industry significantly influenced the formation of the personality of the «stagnation» period. Russian-language cinema gradually filled the airtime. Due to a number of factors, Ukrainian cinema was unable to fully compete with Russian cinema. It was determined that the so-called «education of the masses» took place since school years. The anti-religious campaign and Russification were especially actively implemented. The importance of the ideological justification of the place of women in Soviet society in the context of the formation of the image of the «Soviet man» is revealed. The development of Soviet ritualism had a prominent place in the

context of the transformation of the worldview of the population. It was found out that the Soviet policy in the field of culture had negative consequences, as it significantly influenced the ethno-demographic processes, deformed the identity of certain categories of the population, which did not perceive the linguistic, cultural and national features of the state formation of Ukraine from the moment of independence.

Keywords: *language, «Soviet man», russification, identity, «stagnation», bilingualism, ideology.*

Постановка проблеми. Радянське керівництво чітко дотримувалося політики упокорення населення союзних республік колишнього СРСР. Поряд із силовими методами не останнє місце займали й ідеологічні, спрямовані на ліквідацію мовно-культурної, етнічної, релігійної та культурної самобутності націй. В умовах «застою» партійна номенклатура спрямовувала зусилля на реалізацію ідеї формування єдиної наднаціональної спільноти – «радянського народу». Авторитарний режим СРСР втручався в особистий простір громадян, нав'язуючи шаблонні моделі соціальної поведінки. Русифікація стала одним з ефективних інструментів впливу на особисті якості людини.

Політика формування образу «радянської людини» мала своїми наслідками певне толерування частини українців впливу російського сегменту на національну культуру і соціум, що сьогодні, по суті, зробило можливим розв'язання країною-агресором жорстокої і кривавої війни проти України. Виходячи з цього, архіважливим завданням, у тому числі для історичної науки, залишається з'ясування методів впливу на особистість, зокрема і в роки «застою», і які наслідки це мало для сучасного державотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення впливу радянської влади на формування нової особистості, як частини авторитарної системи, здійснювалося рядом істориків. Найбільш ґрунтовними є дослідження Ю. Каганова, в яких

розкрито методи формування образу «радянської людини», охарактеризовано галузі суспільно-політичного життя, що впливали на тогочасних громадян, роль ЗМІ, зокрема кінематографу, визначено місце радянської обрядовості у формуванні нової ідентичності, звернуто увагу на процеси русифікації, що охопили усі сфери суспільного життя, ставши знаряддям зміни особистих якостей людини та її світогляду (Каганов, 2018; Каганов, 2019). Вплив русифікації на зміну мовної ідентичності населення УРСР вивчав В. Скляр, проаналізувавши дані всесоюзних переписів населення (Скляр, 2008). Безпосередньо чи опосередковано процес формування образу «радянської людини» розглядали Ю. Колісник (Колісник, 2011; Колісник, 2015), В. Новородовський (Новородовський, 2020), О. Почапська (Почапська, 2022), Н. Ховайба (Ховайба, 2015). Поряд із цим, недостатньо вивченими в історіографії залишаються питання ефективності методів формування образу «радянської людини», їхній взаємозв'язок з мовною політикою влади та наслідки цієї політики.

Метою статті є з'ясування особливостей формування образу «радянської людини» у контексті політики русифікації періоду «застою» і визначення ключових методів зміни світогляду особистості.

Виклад основного матеріалу. У радянському суспільстві сформувалися чітко усталені морально-етичні норми, що пронизували всі сфери життя тогочасного громадянина. В умовах дії тоталітарної системи було досить зручно керувати настроями широких народних мас, використовуючи мовно-культурологічний аспект. Значний вплив на свідомість населення здійснила поява телебачення і радіомовлення, після чого поширювати комуністичну ідеологію стало набагато простіше. Пропаганда радянського способу життя, яка здійснювалася за допомогою телепередач і кінематографу, формувала у свідомості народів СРСР стійкий образ «радянської людини». В основному, даному образу

приписували наступні риси: працелюбність, віру в світле майбутнє, поширення комуністичних постулатів та аскетичний спосіб життя. За допомогою журнальної періодики та книгодрукування партійне керівництво чітко фільтрувало інформаційний простір. Зважаючи на те, що російська виступала мовою всесоюзного центру, велика кількість наукових досліджень, періодичних видань, телепередач і кінофільмів виходила саме цією мовою. Партійна номенклатура цілеспрямовано пропагувала курс на «злиття націй» задля всебічного зомбування широких народних мас. Всі ці фактори сприяли ідеологічній обробці населення і формуванню усталеного образу «радянської людини». Процес становлення, розвитку й самоідентифікації радянської особистості відбувався під впливом комуністичної ідеології, яку пропагувала партійна номенклатура. Відповідно відбувалася підмінна цінностей, нівелювання національних особливостей, звичаїв і традицій різних етнічних груп (Почапська, 2022). Наслідки такої політики відчутні й на сучасному етапі державотворення, особливо в контексті несприйняття поширення української мови та культури в суспільстві. Це провокувало зіткнення двох культурних полюсів: українського (передбачав розвиток українських мовно-культурних традицій з подальшою інтеграцією до європейського цивілізаційного виміру) і проросійського (сприймав будь-який прояв українського національного розвитку як дерусифікацію і загрозу усталеним цінностям, ототожнював себе з радянською дійсністю надавав перевагу інтеграції до євразійського цивілізаційного виміру) (Скарр, 2017). У цілому, зарубіжний (Європа і США) науковий дискурс засвідчив, що мовне питання стало ключовим у мобілізації певних соціальних груп для задоволення амбітних політичних цілей (Новородовський, 2018: 150). Це зумовлювало конфронтацію української і проросійської ідентичностей. Проте ключові причини цих процесів мають історичні корені, пов'язані з радянською мовною і національною політикою.

Беручи до уваги багатовікові утиски української національної ідеї та цілеспрямовану політику русифікації мовної і культурної сфер, робимо висновок, що партійна номенклатура свідомо реалізовувала курс на «злиття націй» з метою створення спільного для всіх народів образу «радянської людини».

В основу формування радянської ідентичності покладено цілу систему створених міфів та ідеологем, завдання яких полягало у підтримці членами соціуму ідеї співпричетності до розбудови держави з її соціальними, політичними, економічними, мовно-культурними традиціями. Чільне місце посідали ідеологічні тези щодо ролі пролетаріату як авангарду розвитку радянського суспільства й інтернаціоналізму, як засобу протидії роз'єднуючому впливу ідей національного егоїзму (Цивілізаційна ідентичність..., 2022: 279). Таким чином, відбувалася підмінна цінностей у особистості та суспільства в цілому. Тобто національні особливості змінювалися на нові радянські соціокультурні цінності.

Партійна номенклатура не вважала мовно-культурний розвиток УРСР важливим чинником для інтеграції українського етносу в умовно договірну спільноту – СРСР. Україні відводилася роль асимільованої частини республіки, без будь-яких залишків національно-культурної автономії (Почапська, 2022). Тобто, УРСР мав лише формальні риси політичного суб'єкта, який повністю підпорядковувався чітко регламентованим правилам. Відповідно, населення тогочасної УРСР мало дотримуватися радянської моделі поведінки, що означало цілковиту відмову від проявів власної ідентичності та національної самобутності. Дана політика стосувалася не лише українців, які виконували роль титульного етносу, але й інтересів інших етнічних груп, які проживали на території СРСР. Національні меншини зазнавали впливу русифікації, гібридизації проявів власної ідентичності та її трансформації відповідно до радянської моделі поведінки. Подальша уніфікація мовно-культурних особливостей населення СРСР зумовлювала вкорінення образу «радянської людини» та формування нових загальносоюзних цінностей.

Досліджуючи вплив русифікації на мовну ідентичність населення, В. Складар відмітив різке зростання росіян і російськомовного населення на території УРСР (Складар, 2018). Всесоюзний перепис 1989 р. зафіксував негативні тенденції, пов'язані з русифікацією населення. Аналізуючи його дані, стає очевидним, що на території УРСР відбувалося поступове наростання бікультурного протистояння українського і російського мовно-культурного просторів (Національні меншини..., 2000: 277). Зміна мовної структури населення зумовлювала зміну соціально-побутових і культурних аспектів життя особистості. Зазвичай це відбувалося через небажання виділятися, особливо у міських умовах. Так, політика русифікації зумовлювала посилення штучної асиміляції українців, формування у них комплексу меншовартості, відмову від мовно-культурних традицій власного народу (Складар, 2008: 321–322).

Використовуючи політику русифікації, новостворені радянські маркери історичної пам'яті та ЗМІ, відбувалося нівелювання національних особливостей народів СРСР з одного боку та зміна світоглядних орієнтирів особистості – з іншого. Радянські ідеологи усвідомлювали важливість цього процесу, адже лише у такому випадку вони мали б змогу позбутися самотності етнічних груп і здійснювати повноцінний тотальний контроль над широкими народними масами. Особливо важливо було позбавити будь-яких проявів національно-культурної самотності, які досить часто партійні діячі асоціювали з «буржуазним націоналізмом» (Цивілізаційна ідентичність..., 2022: 281). У цьому контексті чільне місце відігравала саме русифікація, адже мова є яскравим ідентичним показником нації. Знищення мовної самотності було важливим підґрунтям для зміни ідентичності населення. Таким чином, компартійні діячі, через обґрунтування важливості російської мови, як головного засобу міжнародної комунікації, намагалися поступово русифікувати населення. Водночас радянська влада

застосовувала ряд ідеологічних інструментів, які лише посилювали процес зросійщення на території Радянської України.

Першочерговим для компартійного керівництва було знищення української ідентичності та перетворення її на радянську. Передбачалася ліквідація будь-яких проявів національно-культурного відродження, самовизначення чи самостійності. Зважаючи на те, що носієм українського національного коду було селянство, радянська влада сприймала його як загрозу. Саме знищення селянства, як класу, несло в собі й певну ідеологічну складову. Починаючи з кінця 1920-х рр. було реалізовано низку заходів, завданням яких стала ліквідація селянства. Для цього партійна номенклатура використовувала різноманітні методи: від фізичного знищення, шляхом голодоморів чи масових репресій до русифікації, непосильного оподаткування, реквізиції майна тощо. Із паспортизацією сільського населення у 1970-х рр. почався відтік молоді, яка отримала право безперешкодно виїжджати до міста з метою побудови власної кар'єри. Це зумовило у подальшому старіння села, відмирання усталених мовно-культурних традицій, русифікацію і маргіналізацію молоді, яка намагалася адаптуватися до міського життя.

Знищення залишків української мовно-культурної спадщини зокрема та мови українського етносу загалом було першочерговим завданням партійної номенклатури. Образ «радянської людини» мав бути чітко уніфікованим для всіх народів, які проживали на території тогочасного СРСР, тому прояви української мовно-культурної ідентичності зовсім не входили до планів комуністичної влади. У цьому контексті значних утисків зазнав україномовний кінематограф. Фільми, відзняті українською мовою, досить часто підлягали забороні або вилученню з телепрокатів.

Вплив ЗМІ, зокрема газет, журналів і телебачення був спрямований на ідеологічне виховання мас, відбувалася підміна цінностей з метою формування нового світогляду. Для цього

використовувалися такі методи: «навішування ярликів» для негативної характеристики певних категорій населення, подій чи процесів (використовувалася риторика «ворог», «шкідник», «агент»); «сяючі узагальнення» – застосування родових імен для надання позитивного забарвлення певним особистостям чи організаціям (наприклад, «рідна партія»); «перенесення», яке могло мати як позитивний (поширення авторитету особи чи держави), так і негативний зміст (формування асоціації зі стійкими відразливими образами); «свої хлопці», що характеризувалося демонстрацією влади як частини простого народу; «запитання-пастки», завданням яких було використання деформованої логіки для формування потрібних висновків (Колісник, 2011).

Зазначені методи спрямовувалися на маніпуляцію свідомістю особистості, нав'язування певних соціальних моделей поведінки, формування спотвореного і обмеженого світогляду, вихід за рамки якого прирівнювався до злочину. Звісно, використання даних методів є особливістю внутрішньої політики тоталітарних чи авторитарних суспільств. У випадку радянської влади, маніпуляція свідомістю населення передбачала не лише упокорення суспільства, але й руйнування самотності, взамін чому нав'язувалися нові цінності. Наприклад, нівелювалося значення мови етнічних груп і відповідно підвищувався статус російської, замість релігії поширювалися ідеї комунізму тощо. Водночас знецінення мовних, культурних, національних чи релігійних рис супроводжувалося появою споживацьких матеріальних інтересів, що суттєво вплинуло на маргіналізацію окремих груп населення, особливо у великих промислових центрах.

У ЗМІ упродовж 1960-х – 1980-х рр. відбувалося програмування переконань, ідеологічних установок, моральних цінностей, духовних потреб і психічних станів усіх категорій населення. Все це радянська влада називала «вихованням мас». Під цим маркером приховувалися тотальна загальнодержавна цілеспрямована політика маніпуляції свідомістю населення і

зомбування суспільства (Колісник, 2015). Особливо ефективно цей процес відбувався за допомогою радянського телебачення і кінематографа. Радянське керівництво вимагало від кіномитців постійно робити наголос на зближенні всіх народів СРСР (Ховайба, 2015: 78). Враховуючи посилений контроль за кіноіндустрією, фільми відігравали вагомe значення у формуванні образу «радянської людини». Вони містили ідеологічний підтекст, якого вимагали від кінорежисерів при монтуванні кінострічок. Особливо активно цензурування кіно відбулося після прийняття постанови ЦК КПРС «Про заходи з дальшого розвитку радянської кінематографії» від 2 серпня 1972 р. (Ховайба, 2015: 74).

Ще однією особливістю радянських ЗМІ, як інструменту формування образу «радянської людини» на території УРСР, став вторинний характер україномовної продукції, відсутність належного фінансування і вузьке тематичне спрямування (Каганов, 2019: 341). Наприклад, український кінематограф упродовж 1960-х – 1980-х рр. зазнавав нищівної критики, фінансування українських фільмів було значно нижчим від російських. Це також стосувалося і дублювання кінокартин українською мовою. Фактично зі 120-130 фільмів, створених центральними і республіканськими кіностудіями, які виходили щороку на телеекрани, лише 17 було українського виробництва. Коштів для дублювання фільмів українською мовою вистачало лише для 20 кінострічок (Ховайба, 2015: 80). Все це вписувалося в основні положення чітко регламентованого образу «радянської людини» як носія квазінаціональної ідентичності, побудованої на російському мовно-культурному просторі (Каганов, 2019: 341).

Досить вагома роль у тогочасному радянському суспільстві відводилася образу жінки. На думку партійного керівництва, жінки мали працювати на одному рівні з чоловіками. Тому часто вони виконували важку роботу на заводах, їхали на освоєння цілини, працювали задля відбудови народного господарства. Партійне керівництво не залишило

поза увагою «моральний образ тогочасного жіноцтва». Держава постійно наголошувала на принципах рівності та братерства, які офіційно закріплювалися у радянському законодавстві, поряд із цим, вона відмовлялася визнавати той факт, що побут і сім'я фактично завжди перебували на жіночих плечах. А ця сфера життєдіяльності пересічної «радянської людини» аж ніяк не була регламентована державою (Смольницька, 2011: 164).

Пропаганда образу «радянської людини» відбувалася ще зі шкільної партії. Спецслужби суворо контролювали не лише навчальну, а й позашкільну діяльність учнівської молоді, зокрема гуртки та дискотеки (Каганов, 2017: 58). Будь-які прояви аморальної поведінки підлягали суворому осуду членів комсомольських організацій загалом і парторгу зокрема. Варто зазначити, що навіть батьки не могли передати дітям інформацію про реальний стан речей у суспільстві. Особливо, якщо їхні погляди на тогочасну радянську дійсність не співпадали з офіційною комуністичною ідеологією. Фактично, роль морально-культурологічного лідера виконувала партія і держава. Через необережні висловлювання дітей, що стосувалися партійної номенклатури, в першу чергу могли постраждати батьки. Вагомий вплив на формування образу «радянської людини» мала ідеологічна складова. Членам компартії було заборонено дотримуватися православного віросповідання, ходити до церкви, вінчатися, святкувати релігійні свята, хрестити дітей тощо. Єдиним джерелом віри у тогочасному радянському суспільстві виступала комуністична ідеологія, яка мала виконувати роль об'єднуючого фактору для багатонаціональної республіки.

Кампанія «за нові обряди» активно розгорнулася наприкінці 1950-х рр. і була спрямована на формування тогочасної моделі свят і обрядів, як альтернатива релігійним (Каганов, 2019: 313). Це мало стати одним із елементів ідеологічного «переконування» населення й утвердження образу «радянської людини». Згодом держава все більше

почала втручатися у культурний простір населення, фактично сформувавши власну програму з утвердженням радянської обрядовості. Відповідно до Постанови ЦК КПУ в грудні 1969 р. було створено Комісію з вивчення і впровадження в побут нових цивільних обрядів при Президії Верховної Ради УРСР. Передбачалося і формування аналогічних інституцій при виконкомах обласних, районних, міських, сільських рад (Каганов, 2019: 314). Радянська обрядовість стала одним зі специфічних способів вираження, закріплення і відтворення нових соціально-духовних цінностей. Вона відіграла вагомую роль у «вихованні мас», виконанні функцій регулятора соціальних відносин і зміцнення взаємозв'язку між особистістю і суспільством (Аль-Анні, Кузіна, 2012). Відповідно, це допомагало стирати певні індивідуальні особливості людини, нав'язувало нові поведінкові моделі й здійснювало переорієнтацію свідомості особистості. Це ставало одним з елементів впливу не лише на особисті якості індивіда, але й було знаряддям деформації свідомості, що, у свою чергу, дозволяло швидше й ефективніше русифікувати суспільство, а, отже, і змінювати його нову ідентичність.

Отже, русифікація стала одним із методів формування образу «радянської людини». Зміна ідентичності можлива лише за рахунок зміни світоглядних уявлень окремої особистості. Враховуючи це, радянська влада використовувала низку ідеологічних установок, які пропагувала через ЗМІ, кінематограф, втілювала через власну, штучно організовану обрядовість. Особистість під впливом зазначених чинників, а також бажання позбутися комплексу меншовартості змінювала власні цінності, орієнтуючись на нові радянські. Наслідки цієї політики є досить серйозними на сучасному етапі державотворення, адже зрусифіковане суспільство, що ідентифікувало себе з образом радянської людини, не сприймало ідею розвитку української державності, мови і культури. Закладені радянською владою стереотипи поведінки

не дозволяли повноцінно сприймати становлення і розвиток усіх атрибутів незалежної держави та демократичного поступу. У подальшому соціогуманітаріям надважливо поглиблювати вивчення особливостей формування образу «радянської людини» та наднаціональної спільності «радянський народ», глибоко й комплексно аналізувати вплив політики русифікації на ці процеси та визначати тенденції зміни світоглядних орієнтирів у суспільстві, а також їхні жахливі наслідки для сучасного етапу розвитку українського соціуму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Scarr F. Language and war in contemporary Ukraine. 2017. URL: <http://ceenewperspectives.iir.cz/2017/10/19/language-and-war-in-contemporary-ukraine/>
2. Аль-Анні А., Кузіна Н. Державна політика по впровадженню радянської обрядовості в Українській РСР. 2012. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Al-Anni_Amar/Derzhavna_polityka_po_vprovadzhenniu_radianskoi_obriadovosti_v_Ukrainskii_RSR.pdf.
3. Каганов Ю. Виховання «радянської людини» в Україні: КДБ проти школярів (1960-1970-ті рр.). *СХІД*. Київ, 2017. Вип. 4 (150). С. 57–63.
4. Каганов Ю. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія. Запоріжжя: Інтер-М, 2019. 432 с.
5. Каганов Ю. Феномен «радянської людини» 1950–1980-х рр. в сучасній українській історіографії. *Історична пам'ять: науковий журнал*. Полтава, 2018. № 2 (39). С. 84–98.
6. Колісник Ю. Дитячо-юнацька преса УРСР та її роль у формуванні суспільної свідомості. 2011. URL: <https://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Zb/NDI2011/JRN/PDF/8.pdf>
7. Колісник Ю. Маніпулятивний вплив журнальної періодики на свідомість громадян УРСР. 2015. URL: <http://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Zb/NDI2015/JRN/PDF/26.pdf>
8. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / за ред. І. Ф. Кураса. Київ: ІПіЕНД НАН України, 2000. 356 с.

9. Новородовський В. Етномовний фактор дезінтеграційних процесів в Україні у поглядах науковців з Європи та США. *Сучасна гуманітаристика: збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 13 жовтня 2018 р.* Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2018. Вип. 9. С. 145–151.

10. Новородовський В. Національні меншини України в політичних процесах (1945–1991): науковий дискурс: монографія. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 152 с.

11. Почапська О. Концепція радянської ідентичності в контексті ідеологізації суспільства: аналіз ЗМІ. 2022. DOI: [https://doi.org/10.21272/Obraz.2022.1\(38\)-80-88](https://doi.org/10.21272/Obraz.2022.1(38)-80-88)

12. Скляр В. Етнічний склад населення України 1959–1989 рр.: етномовні наслідки російщення: монографія. Київ: Просвіта, 2008. 391 с.

13. Скляр В. Етномовні наслідки російщення населення України. 2018. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/42422?locale=en>

14. Смольницька М. Жінка в радянському суспільстві: Офіційний образ і реальна практика. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст.* Київ, 2011. Вип. 16. С. 162–174.

15. Ховайба Н. Державна політика у галузі Кінематографа УРСР (друга половина 1960-х – перша половина 1980-х рр.). Дис. ... канд. іст. наук за спец.: 07.00.01 – історія України. Київ, 2015. 240 с.

16. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.

REFERENCE

1. Scarr F. (2017). Language and war in contemporary Ukraine. URL: <http://ceenewperspectives.iir.cz/2017/10/19/language-and-war-in-contemporary-ukraine/> [in English].

2. Al'-Anni A., Kuzina N. (2012). *Derzhavna polityka po vprovadzhennyyu radyans'koyi obryadovosti v Ukrayins'kiy RSR* [State policy on the implementation of Soviet rituals in the Ukrainian SSR]. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Al-Anni_Amar/Derzhavna_polityka_po_vprovadzhenniu_radianskoi_obriadovosti_v_Ukrainskii_RSR.pdf? [in Ukrainian].

3. Kahanov Yu. (2017). *Vykhovannya «radyans'koyi lyudyny» v Ukrayini: KDB proty shkolyariv (1960-1970-ti rr.)* [Education of a «Soviet man» in Ukraine: KGB against schoolchildren (1960s-1970s)]. *SKhID*. Kyiv, Vyp. 4 (150). S. 57–63. [in Ukrainian].

4. Kahanov Yu. (2019). *Konstruyuvannya «radyans'koyi lyudyny» (1953–1991): ukrayins'ka versiya* [Construction of the «Soviet man» (1953–1991): Ukrainian version]. Zaporizhzhya : Inter-M, 432 s. [in Ukrainian].

5. Kahanov Yu. (2018). *Fenomen «radyans'koyi lyudyny» 1950–1980-kh rr. v suchasniy ukrayins'kiy istoriohrafiiyi*. [The phenomenon of the «Soviet man» of the 1950s–1980s in modern Ukrainian historiography] *Istorychna pam'yat': naukovyy zhurnal*. Poltava, № 2 (39). S. 84–98. [in Ukrainian].

6. Kolisnyk Yu. (2011). *Dytyacho-yunats'ka presa URSS ta yiyi rol' u formuvanni suspil'noyi svidomosti*. [The children's and youth press of the Ukrainian SSR and its role in the formation of public consciousness] URL: <https://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Zb/NDI2011/JRN/PDF/8.pdf> [in Ukrainian].

7. Kolisnyk Yu. (2015). *Manipulyatyvnyy vplyv zhurnal'noyi periodyky na svidomist' hromadyan URSS*. [The manipulative influence of magazine periodicals on the consciousness of the citizens of the Ukrainian SSR] URL: <http://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Zb/NDI2015/JRN/PDF/26.pdf> [in Ukrainian].

8. *Natsional'ni menshyny Ukrayiny u KhKh stolitti: polityko-pravovyy aspekt* (2000). [National minorities of Ukraine in the 20th century: political and legal aspect] / za red. I. F. Kurasa. Kyiv: IPIEND NAN Ukrayiny. 356 s. [in Ukrainian].

9. Novorodovs'ky V. (2018). *Etnomovnyy faktor dezintehratsiynykh protsesiv v Ukrayini u pohlyadakh naukovtsiv z*

Yevropy ta SShA [Ethnolinguistic factor of disintegration processes in Ukraine in the views of scientists from Europe and the USA]. *Suchasna humanitarystyka: zbirnyk materialiv IX Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi internet-konferentsiyi, 13 zhovtnya 2018 r.* Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy (Kyyiv. obl.), Vyp. 9. S. 145–151. [in Ukrainian].

10. Novorodovs'kyy V. (2020). *Natsional'ni menshyny Ukrayiny v politychnykh protsesakh (1945–1991): naukovyy dyskurs : monohrafiya*. [National minorities of Ukraine in political processes (1945–1991): scientific discourse: monograph] Kyyiv : IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny, 152 s. [in Ukrainian].

11. Pochaps'ka O. (2022). *Kontsepsiya radyans'koyi identychnosti v konteksti ideolohizatsiyi suspil'stva: analiz ZMI*. [The concept of Soviet identity in the context of the ideologization of society: an analysis of mass media]. DOI: [https://doi.org/10.21272/Obraz.2022.1\(38\)-80-88](https://doi.org/10.21272/Obraz.2022.1(38)-80-88) [in Ukrainian].

12. Sklyar V. (2008). *Etnichnyy sklad naseleennya Ukrayiny 1959–1989 rr.: etnomovni naslidky rosiyshchennya: monohrafiya* [Ethnic composition of the population of Ukraine 1959–1989: ethnolinguistic consequences of Russification: monograph]. Kyyiv: Prosvita, 391 s. [in Ukrainian].

13. Sklyar V. (2018). *Etnomovni naslidky rosiyshchennya naseleennya Ukrayiny*. [Ethnolinguistic consequences of Russification of the population of Ukraine] URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/42422?locale=en> [in Ukrainian].

14. Smol'nits'ka M. *Zhinka v radyans'komu suspil'stvi: Ofitsiyyny obraz i real'na praktyka* [A woman in Soviet society: Official image and real practice]. *Ukrayina XX st.: kul'tura, ideolohiya, polityka: Zb. st.* Kyyiv, Vyp. 16. S. 162–174. [in Ukrainian].

15. Khovayba N. (2015). *Derzhavna polityka u haluzi Kinematohrafa URSR (druha polovyna 1960-kh – persha polovyna 1980-kh rr.)* [State policy in the field of Cinematography of the

Ukrainian SSR (the second half of the 1960s - the first half of the 1980s)]. Dys. ... kand. ist. nauk za spets.: 07.00.01 – istoriya Ukrayiny. Kyuyiv, 240 s. [in Ukrainian].

16. *Tsyvilizatsiyna identychnist' ukrayinstva: istoriya i suchasnist'* (2022). [Civilizational identity of Ukrainians: history and modernity]. / avt. kol.: O. Rafal's'kyu (kerivnyk), Ya. Kalakura (naukovyy redaktor), O. Kalakura, M. Yuriy. Kyuyiv : IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny, 512 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлюються ключові методи трансформації мовно-культурних цінностей особистості, перетворення її у «радянську людину» у контексті проблеми двомовності періоду «застою». Визначено основні причини й наслідки впливу політики русифікації на формування нової особистості, її моделі поведінки і самоідентифікації. Це був визначальний крок у розбудові нової наднаціональної спільноти «радянський народ» у контексті проголошеного курсу на «злиття націй». Доведено, що мовна політика мала значний ефект на розвиток самобутності населення Радянської України і стала важливим методом формування радянської людини. Встановлено, що поряд з русифікацією суспільства радянська влада використовувала й інші інструменти формування нового світогляду населення. Особливо ефективно вони втілювалися через засоби масової інформації. Використовуючи обґрунтовані радянськими ідеологами міфи, тези, ідеологеми, радянські медіа здійснювали своєрідне зомбування, нав'язуючи потрібні ідеї пересічним громадянам. У контексті реалізації курсу на «злиття народів» певні інформаційні повідомлення радянських ЗМІ формували комплекс меншовартості в окремих етнічних груп, що зумовлювало швидку зміну мовно-культурних традицій свого народу на нові радянські. З'ясовано, що телебачення і кіноіндустрія значно вплинули на формування особистості

періоду «застою». Російськомовний кінематограф поступово заповнив ефірний час. Через низку чинників українське кіно не мало змогу повноцінно конкурувати з російським. Визначено, що так зване «виховання мас» відбувалося ще зі шкільних років. Особливо активно впроваджувалася антирелігійна кампанія і русифікація. Розкрито значення ідеологічного обґрунтування місця жінки в радянському суспільстві в контексті формування образу «радянської людини». Чільне місце в контексті трансформації світогляду населення мав розвиток радянської обрядовості. З'ясовано, що радянська політика у галузі культури мала негативні наслідки, оскільки суттєво вплинула на етнодемографічні процеси, деформувала ідентичність окремих категорій населення, які не сприймали мовно-культурних і національних особливостей державотворення України від моменту проголошення незалежності.

Ключові слова: мова, «радянська людина», русифікація, ідентичність, «застій», двомовність, світогляд.